

**Canvi demogràfic
i substitució
lingüística a les
illes Pitiüses**

Bernat
Joan i Marí
*Institut d'Estudis
Eivissencs*

Canvi demogràfic i substitució lingüística a les illes Pitiüses

Bernat Joan i Mari

Grup de Treball de Geografia i Història de l'Institut d'Estudis Eivissencs

Resum

A les illes Pitiüses (Eivissa i Formentera), més que no un procés de substitució lingüística, s'ha produït un procés de substitució poblacional. En mig segle, aquestes illes han passat de ser terra d'emigració a constituir una societat receptora d'una nombrosa població immigrada, procedent bàsicament del sud d'Espanya i, per tant, de parla espanyola.

Actualment devers la meitat de la població pitiüsa és de procedència exterior. La immigració s'ha produït en una època en què la capacitat d'integració lingüística i cultural era mínima, perquè la nostra llengua i la nostra cultura eren perseguides per la dictadura franquista.

Actualment, malgrat el reconeixement oficial de la llengua catalana, no s'han invertit les normes d'ús més habitual, que imposen el predomini de l'espanyol. Tot i això, cal apuntar l'augment del prestigi de la llengua catalana entre la població de les Pitiüses.

Abstract

In the Pitiusic islands (Ibiza and Formentera) it has not taken place a process of language substitution but a process of substitution of the population. For half a century, these islands have moved from the situation of emigration to the new one of being a society that receive a great contingent of immigrant population, coming mainly from the south Spain and, for this reason, Spanish-speaking people.

Nowadays half of the Pitiusical population comes from outdoors. Immigration have taken place in a time when capability of linguistical and cultural integration of the immigrated population was minimum, because our language and our culture were forbidden by Franco's dictatorship-

Nowadays, in spite of the official reconnection for the Catalan language, more usual uses that makes dominant the use of the Spanish language have been not changed. In spite of this fact, we have to quote the improvement of prestige for the Catalan language among the population in the Pitiusic islands.

Recepció del manuscrit, 13 d'octubre de 1997

Introducció

Realment, a les nostres illes, no hi ha hagut un procés de substitució lingüística, sinó de substitució poblacional. L'afirmació podria ser provocativa per a un sociolingüista (en sociolingüística hi ha l'hàbit, el mal costum en definitiva, de parlar molt de llengua i molt poc de gent), però resultaria elemental, amb les dades a la mà, per a un demògraf.

Entendríem per substitució lingüística, seguint els esquemes clàssics que s'usen per definir el terme en sociolingüística, aquell procés a través del qual una llengua va perdent,

per exemple, la transmissió generacional, de manera que pares i mares ja no la parlen a llurs fills.

En aquest sentit podem parlar de substitució lingüística a la Catalunya del Nord (on moltes parelles formades per dos membres catalanoparlants han abandonat la llengua catalana en favor del francès, a l'hora de parlar amb llurs fills) o a bona part d'Alacant i d'altres zones del País Valencià. Fins i tot podem parlar de substitució lingüística en certes zones urbanes de les illes Balears i Pitiüses (especialment a Palma o a la Vila d'Eivissa, però també a d'altres nuclis eminentment turístics com Calvià o Sant Antoni de Portmany) en unes certes èpoques (probablement hauríem de remarcar, en aquest sentit, les dècades dels seixanta i dels setanta). Així mateix, també podem parlar de substitució lingüística en una part de les classes altes del Principat de Catalunya (sobretot durant el franquisme, però també abans, al segle XVIII, o fins i tot als segles XVI i XVII si ens referim a l'aristocràcia).

Però en realitat aquesta substitució lingüística provocada per la manca de transmissió generacional de la llengua no ha afectat un percentatge gaire considerable del total de la població, a la nostra àrea lingüística. Al contrari, malgrat la pressió uniformitzadora, contrària a la llengua catalana, la transmissió generacional de la llengua ha gaudit, en línies generals, de bona salut. Sobretot si la comparem amb l'abandonament de bretons o friülensos, d'alsacians o d'occitans, o fins i tot de les classes mitjanes i mitjanes-altes urbanes en un país com Galícia.

No podem parlar, doncs, de substitució lingüística en el mateix sentit en què generalment utilitza aquest terme la sociolingüística.

Però no podem obviar alguns fets que són evidents. Per exemple que, mentre fa mig segle, a les Pitiüses, molt prop del cent per cent de la població era catalanoparlant, ara n'hi ha la meitat que no ho és. Tampoc no podem obviar, perquè és evident, que, mentre que fa mig segle el percentatge de majors i el percentatge de joves que eren catalanoparlants eren similars, ara hi ha un setanta per cent de la població major de seixanta anys que és catalanoparlant, però aquest percentatge es redueix entre el trenta-cinc i el quaranta per cent entre la població menor de vint anys.

Si només teníem en compte aquestes dades, podríem suposar que ens trobam davant un procés típic de substitució lingüística i fins i tot, acostant-nos a l'abisme sense temences, podríem suposar que la transmissió generacional de la llengua feia fallida.

Res més lluny de la realitat, com intentarem mostrar a continuació.

2. El canvi poblacional. Motivacions socioeconòmiques

La població de les Pitiüses ha augmentat considerablement durant la segona meitat del segle XX. Les illes d'Eivissa i Formentera han passat de ser illes d'on la gent emigrava a ser illes que reben un contingent important de població immigrada. En paraules de Rosa Vallès, «la població actual de les Pitiüses és d'una gran complexitat, ja que coexisteixen generacions que corresponen a un model de població preindustrial amb les més recents, pròpies d'una societat de consum i centrades en una economia de serveis. El pas des d'una vida tradicional, amb l'economia autàrquica promoguda inicialment pel franquisme, fonamentada en les activitats agràries, fins a l'actual model postindustrial ha tengut com a motor de canvi el turisme».¹

¹ Rosa Vallès, «Evolució de la població a Eivissa i Formentera». *El Pitiús*, 1993. Institut d'Estudis Eivissencs. Eivissa, 1993.

El contingent poblacional depèn de circumstàncies intrínseques d'una societat determinada, i de circumstàncies extrínseques. Qualsevol grup humà té un creixement o un decreixement de caire vegetatiu, relacionat amb la quantitat de naixements i defuncions. D'altra banda, cal tenir en compte d'altres elements, com ara el fet que es produeixi emigració o el fet que la societat en qüestió sigui receptora de població immigrada.

A Eivissa i Formentera, al llarg del segle XX, s'han donat les dues circumstàncies. «Entre 1900 i 1920», apunta Rosa Vallès,² «tenim taxes de natalitat altes i de mortalitat moderades, amb emigració neta (cap a Amèrica i el nord d'Àfrica principalment)». Aquesta emigració d'Eivissa i Formentera cap a d'altres continents, continuarà fins i tot després de la guerra dels tres anys. «Els trenta primers anys de franquisme són d'emigració neta, amb un màxim que sembla situar-se al quinquenni 1950-55 (moment de reconeixement internacional del règim i de reobertura de fronteres). La sortida a l'exterior d'homes joves repercuteix en una forta davallada de les taxes de natalitat, que queden molt baixes, mentre baixen també les de mortalitat; el resultat és un estancament en l'evolució poblacional, amb un cert retrocés, i una pèrdua de vitalitat per l'envelliment de la població.

»Els anys 60 marquen la inflexió demogràfica i el canvi en totes les variables. El Pla d'Estabilització de 1959 posa les bases que fan possible el desenvolupisme que marcaria la vida econòmica espanyola fins al 1973».³

A partir d'aleshores, i al voltant de l'expansió de la indústria turística, Eivissa i Formentera passaran a ser una terra receptora d'immigració. La major part d'aquesta població immigrada procedeix del sud d'Espanya (d'Andalusia i altres zones de la Península Ibèrica). La població de les Pitiüses és en camí de canviar molt substancialment.

3. Condicions històriques de l'inici del canvi poblacional

Juntament amb el desenvolupament turístic, ens hem de referir a unes condicions sociohistòriques determinades. En ple franquisme, la llengua catalana no gaudeix de cap estatus d'oficialitat. Ha estat durament perseguida durant les primeres dècades del franquisme, i és absolutament absent de l'intercanvi culte i de la producció autònoma i no condicionada. La dictadura, molt dura per a tots els pobles de l'Estat, ho fou especialment per a aquells amb unes característiques lingüístiques i culturals diferents de les de Castella.

La societat d'Eivissa i Formentera, doncs, no es troba en condicions, en el moment de començar a rebre forts contingents de població immigrada, d'integrar-los culturalment. Al contrari, els trets lingüístics d'aquesta població immigrada es corresponen amb els dominants a l'Estat, mentre que els de la població receptora es troben en una situació d'ocultació i de marginació (i persecució) política.

Aquest factor va canviar dràsticament les normes d'ús lingüístic de la societat eivissenca i formenterera. La població autòctona es bilingüïtzava en la segona meitat del segle XX i el règim preserva completament la població immigrada de poder conèixer la llengua catalana i la cultura pròpia de les Illes. Les conseqüències seran desastroses, a la llarga, per a l'ús social de la llengua catalana.

² *Op. cit.*, pàg. 13.

³ *Ibidem*, pàg. 13.

4. Incidència de la immigració en el canvi poblacional

Entre l'any 1960 i l'any 1990 hi ha tres dècades en què es desenvolupa l'esmentat canvi en la població de les Pitiüses. Es produeix, per un cantó, una forta immigració, formada per gent majoritàriament jove i, per tant, en condicions de tenir fills. Aquest fet, juntament amb la tendència de sectors importants d'aquesta població immigrada a tenir-ne un nombre superior a la mitjana estatal (i molt superior a la insular), marcarà l'augment de la població d'Eivissa i Formentera.

Seguint dades de l'Institut Balear d'Estadística, oferim un quadre que especifica aquests canvis (especificant-hi població inicial, balanç migratori i població final; la població final, evidentment, no és la suma de la primera dada i la segona, sinó la suma d'ambdues amb el creixement vegetatiu produït per la diferència entre naixements i defuncions):

	<i>Població inicial</i>	<i>Balanç migratori</i>	<i>Població final</i>
1960-1965	37.173	+2.075	40.698
1965-1970	40.698	+5.185	48.040
1970-1975	48.040	+1.132	52.967
1975-1981	52.967	+8.267	65.146
1981-1986	65.146	+2.717	71.126
1986-1991	71.126	+4.936	76.395

Font: Institut Balear d'Estadística.

Com podem observar en aquestes dades, entre l'any 75 i l'any 81 el balanç migratori supera les vuit mil persones. Es tracta del quinquenni en què les illes Pitiüses acullen més persones procedents de fora.

Si hi comptam el total de persones que vénen de fora de les Pitiüses durant aquests trenta anys, i hi sumam els fills que tenen aquestes persones, entendrem exactament en què consisteix aquest suposat fenomen de substitució lingüística.

5. L'ús social de la llengua catalana a les Pitiüses

Un procés de substitució lingüística es caracteritza perquè com més edat, més possibilitats de parlar la llengua en procés de substitució, mentre que, com menys edat, menys possibilitats de parlar-la. Aquesta dada pot tenir dos orígens diferents: a) un procés de substitució pròpiament dit (tal com el caracteritzàvem al principi del present paper), o b) un canvi de població que afecti fonamentalment la gent jove.

Segons dades recollides l'any 1984 en un informe sociolingüístic sobre l'illa d'Eivissa, els percentatges de catalanoparlants i de no catalanoparlants, en relació amb l'edat, es distribuïen de la manera següent:

Ús habitual de la llengua (%)				
<i>Llengua</i>	<i>-25 anys</i>	<i>25-35 anys</i>	<i>35-50 anys</i>	<i>+50 anys</i>
Català	41,00	49,50	53,50	58,50
Català/Castellà	24,10	14,19	23,20	21,90
Castellà	33,70	28,70	12,20	12,10
Altres	3,10	6,80	2,20	0,00
NC	0,00	0,00	0,00	7,30

Font. Bernat Joan i Marí. *Bilingüisme? Normalització? Dades sobre el conflicte lingüístic a l'illa d'Eivissa*. Promotora Mallorquina de Mitjans de Comunicació. Palma, 1984.

A través d'aquestes dades, podem observar que el percentatge més elevat de catalanoparlants es dona, efectivament, entre els segments de població de més edat i, correlativament, l'ús social del català és més escàs entre els més joves.

L'any 1992, una enquesta passada a mil persones, pares i mares d'alumnes, distribuïdes en el conjunt de l'illa d'Eivissa,⁴ ens forneix les dades següents:

Llengua habitual	%
Català	47,28
Espanyol	44,40
Altres	8,30

Font. Dades elaborades pel Grup de Treball de Sociolingüística Aplicada del CEP d'Eivissa, 1992.

D'aquest quadre de dades cal observar-ne la incidència de població que no parla català ni espanyol, cada vegada més nombrosa. És formada majoritàriament per persones procedents d'altres llocs d'Europa que estableixen la seua residència entre nosaltres. Inicialment, aquesta població era formada majoritàriament per jubilats que venien a buscar un lloc amb un clima benigne per viure-hi, però actualment aquesta població ha esdevingut molt més heterogènia, i previsiblement cada vegada ho serà més.

L'any 1992, en canvi, ja podem constatar un cert grau d'integració lingüística d'aquesta població immigrada, com demostra la taula que oferim a continuació:

Coneixement de la llengua catalana	
<i>La parlen</i>	<i>%</i>
Correctament	33,55
Bastant bé	25,65
Una mica	22,03
Gens	18,75

Font. Grup de Treball de Sociolingüística Aplicada, 1992.

⁴ B. Joan (coord.), *Llengua i educació a Eivissa*. GTSLA. Can Sifre. Eivissa, 1992.

De tota manera, cal apuntar que el grau d'integració sociolingüística és notablement inferior del que caldria esperar tenint en compte l'estatus del català com a llengua oficial, juntament amb el castellà, de la comunitat autònoma de les illes Balears i Pitiüses.

Observarem, emperò, a continuació, que el percentatge d'infants que usen el català a casa seua és lleugerament inferior al percentatge de catalanoparlants que detectam entre la població adulta. Això es produeix pel fet que, en una part important de les parelles mixtes, l'única llengua que es transmet als fills és l'espanyola.

En quina llengua parles als teus pares?	
Català	43,5%
Espanyol	46,3%
Altres/Bil.	9,5%
Altres/Blanc	0,4%

Si no canvien les normes d'ús, es pot produir un degoteig en detriment del català, a causa de les normes d'ús imperants en una part important de les parelles bilingües. I fins ara justament les normes d'ús han contribuït a fer encara més palès el domini de la llengua espanyola i la situació de subordinació de la llengua catalana.

A la pregunta sobre en quina llengua es relacionen amb els seus amics, els estudiants enquestats pel Grup de Treball de Sociolingüística Aplicada del CEP d'Eivissa l'any 1992 responen:

Català	3,2%
Espanyol	66,8%
Bilingüe	28,4%
En blanc	1,3%

Segons dades recents de l'Institut Balear d'Estadística, la població total de les illes Pitiüses, l'any 1991, era de 76.547 persones; l'any 1996 aquesta població havia pujat fins als 84.220 habitants. Això vol dir que la població pitiüsa continua pujant i que les nostres illes, contràriament a allò que va passant a la resta de l'arxipèlag, encara són receptores d'immigració.

I, correlativament, el percentatge de persones catalanoparlants continua baixant. Això és degut a diversos factors:

a. El baix grau d'integració lingüística de la població immigrada. La política lingüística portada a terme fins ara per les autoritats baleariques fa que el català no sigui una llengua necessària per viure a la nostra terra. En no haver-hi necessitat d'ús, el grau d'integració és escàs.

b. La norma d'ús que porta els matrimonis mixtos a tenir, majoritàriament, fills no catalanoparlants. Malgrat el major prestigi de la llengua catalana, aquesta norma d'ús no ha estat fins ara invertida.

Avui dia el procés de normalització de la llengua catalana presenta dos pols de tensió que operen en sentit completament contrari:

a. Per un cantó, el català ha anat guanyant prestigi, i ha guanyat àmbits d'ús (especialment entre els formals): a l'ensenyament, als mitjans de comunicació, o en l'àmbit cultural.

b. Per l'altre, no s'ha aturat el procés de substitució lingüística (poblacional). El percentatge de catalanoparlants continua disminuint en favor del percentatge d'hispanoparlants, que va augmentant.

El procés de substitució lingüística només es pot invertir en favor de la llengua catalana articulant els mecanismes necessaris per fer que la població immigrada sigui competent en català i que, en un procés simultani, el català vagi esdevenint la llengua habitual en l'intercanvi social dins la nostra societat.

Però ni les lleis ni les intencions dels governants, per ara, no ho fan preveure.

Bibliografia

Institut Balear d'Estadística. *Dades sobre la població d'Eivissa i Formentera*.

Joan i Marí, B. *Bilingüisme? Normalització? Dades sobre el conflicte lingüístic a l'illa d'Eivissa*. Ed. Promotora Mallorquina de Mitjans de Comunicació. Palma, 1984.

— (coord.). *Llengua i Educació a Eivissa*. Grup de Treball de Sociolingüística Aplicada del CEP d'Eivissa. Edicions Can Sifre. Eivissa, 1992.

Vallès Costa, R. «Evolució de la població a Eivissa i Formentera». *El Pitiús*, 1993. Institut d'Estudis Eivissencs. Eivissa, 1993.

Vilà, J. (coord.); Vallès, R.; Prats, E.; Ramon, M. *Geografia de les illes Pitiüses. La població*. Eivissa, 1979-80.